

חצי שיעור [ג]

* ע"י רמב"ם מאכלות אסורות ז, טז.

השימוש בהלכה זו בביטוי חצי שיעור אינו מתייחס לכמות אלא לאיכות הדבר. האם שני המקורות שהוצעו כמקור לדין ח"ש (פסוק, סברא) מהוים מקור לנאמר בהלכה זו ברמב"ם?

א. יומא פג, א:

תנו רבנן מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו הקל הקל טבל ונבילה מאכילין אותו נבילה טבל ושביעית שביעית וכו'. באיזה אופן מדובר בדיון זה של 'הקל הקל תחילה', מה השיעור שזקוק החולה (מי שאחזו בולמוס לאכול). האם משתנה הדיון אם הוא זקוק לפחות מהשיעור? (לבחון השאלה אליבא דר"י שסובר שח"ש אסור מה"ת ולר"ל שסובר שח"ש מותר מהתורה)?

ע"י בדברי הרמב"ן בספרו תורת האדם (יש מהדורות של חידושי הרמב"ן ליומא שצרפו לשם פסקה זו בסוגיא הנ"ל פג, א):

תורת האדם שער המיחוש - ענין הסכנה

וגרסינן בכריתות בפרק אמרו לו (יג, א) התירו לה לעוברת לאכול פחות מכשיעור מפני הסכנה ואקשינן מפני הסכנה אפי' טובא נמי תיכול אמר רב פפא הכי קתני התירו לה לעוברת לאכול פחות פחות מכשיעור ואפי' טובא מפני הסכנה, כלומר שאפילו צריכה לכשעור מאכילין אותה פחות פחות כדי שלא יצטרף כזית בכדי אכילת פרס, וכן פסק בעל ההלכות. ונראה שאף בחולה עושין כן כדי להקל עליו מאיסורי כרת ומכות לאיסור בלחוד. ואם תשאל אם כן למה אמרו מאכילין אותו הקל הקל טבל ותרומה מאכילין אותו ואלא בשניהם אין בהם אלא איסור בעלמא, אפילו הכי כיון דבשיעורן חמורין זה מזה לעונשין, אף בפחות מכשיעור חומרו של זה יותר מחומרו של זה, אי נמי התם בשאמזוהו לכשעור והוא צריך לו בכדי צירוף.

מה הקשה הרמב"ן 'והלא בשניהם וכו' ומה הם שני התירוצים שהעלה?

ב. במקור הבא רבי אלחנן וסרמן עומד על היחס בין איסור אכילת חמץ לבין איסור בל יראה ובל ימצא. יש שיטה בפוסקים שאין דין 'חצי שיעור' בבל יראה ובל ימצא. על מקור שיטה זו נעמוד בעז"ה בפעם אחרת, לפנינו אחד מההסברים האפשריים לכך.

קובץ שעורים (קובץ ביאורים) בכורות אות ג

ג [דף כג ע"א] כתב המג"א בא"ח סי' תמ"ב, דאם נתערב חמץ קודם הפסח מין במינו ברוב, אינו חייב לבערו, כיון דבטיל ברוב. ושמעתי מקשין ע"ז, דהא מבואר בכורות דכ"ג, דאם נתערבה נבילה בשחוטות ונתבטלה ברוב, מ"מ מטמאה במשא, והטעם בזה דלא מהני ביטול אלא לענין מעשה שיש בו ספק שמא אין כאן איסור, וכמו לענין נגיעה, שעל כל נגיעה ונגיעה בפני עצמה נוכל לומר שהיתה בשחטה ולא בנבלה, ומשו"ה כל נגיעה ונגיעה בפני עצמה טהורה היא מצד ודאי, ואף אם נגע לכולן בב"א לא נטמא, דלענין זה מהני ביטול לטהר כל נגיעה ונגיעה. אבל לענין משא, שמעשה המשא אחד הוא, ובמעשה הזה ודאי הוא נושא נבלה, ע"ז לא מהני ביטול, דלענין זה הוי כאילו לא נתערב כלל. וא"כ בחמץ, כיון שיודע הוא בודאי שיש לו חמץ בתוך ביתו, למה לא יתחייב לבערו, ולענין זה לא נתערב כלל, ודמי ממש לטומאת משא. ונ"ל דלק"מ, דודאי לא שייך ביטול

לענני חיוב ביעור, אלא שכיון שהועיל הביטול להתירו באכילה ובהנאה, ממילא אין כאן חיוב ביעור. שלא חייבה התורה לבער אלא חמץ האסור באכילה, אבל לא חמץ המותר באכילה ובהנאה.

ובזה היה אפשר ליתן טעם, על הא דמבואר בשו"ע, דלענין בל יראה ליכא הך דינא דחצי שיעור אסור מן התורה. וכבר נתחבטו בזה האחרונים. ולפי המבואר ניחא, דכיון דבחצי שיעור ליכא לאו דלא תאכלו חמץ. [ואף דאסור באכילה מה"ת, מ"מ אין זה איסור חמץ, אלא איסור אחר כולל לכל האיסורין שבתורה, דילפינן מוכל חלב לא תאכלון דכל ששיעור שלם אסור מאיזה טעם שיהיה, גם חציו אסור. ואין הבדל בין חצי זית של חמץ לחצי זית של בב"ח, דהכל איסור אחד הוא מוכל חלב לא תאכלו]. ממילא אין כאן בל יראה, דלא עדיף ח"ש שאין בו איסור חמץ, מאילו היה שיעור שלם בלא איסור חמץ, ולא מצינו ח"ש אסור אלא היכא שכל תנאי האיסור הצריכין להיות בשיעור שלם ג"כ בחצי שיעור ואין בו אלא חסרון שיעור, וע"ז ריבתה התורה שיהא אסור, אבל היכא שבשעה שהוא ח"ש חסר לו אחד מתנאי האיסור, באופן שגם שיעור שלם לא היה אסור בחסרון תנאי כזה, בזה לא מצינו שחצי שיעור יהא אסור מה"ת, ואדרבה ח"ש לא עדיף משיעור שלם. כן היה נראה לכאורה. אבל באמת דבר זה תלוי באשלי רברבי, במה שנחלקו הראשונים לענין נשבע שלא יאכל כזית, אם מותר לו לאכול חצי זית. ועיין במל"מ פ"ה מהלכות שבועות, שהביא בשם חידושי הר"ן שדעתו להתיר, ומשום שלא נשבע אלא על שיעור שלם ולא על ח"ש, ולכאורה תמוה, דהא גם בכל האיסורין ליכא לאו אלא בשיעור שלם, ומ"מ גם חצי שיעור אסור, ומשום דכיון דבשיעור שלם איכא לאו ממילא גם ח"ש אסור באיסור אחר מוכל חלב, ולמה יגרע לאו דלא יחל דברו מכל האיסורין. אבל ביאור דבריו נראה כמש"כ, ולמשל, אם יצויר ח"ש שבעוד שהוא פחות מכשיעור אינו חלב כלל אלא שומן, ובעוד שיצטרף לעוד ח"ש שכמותו אז יעשה משניהם חלב, בכגון דא לא מצינו בתורה שח"ש יהא אסור מה"ת. ומ"מ דעת הרמב"ם שגם בשבועה אסור בכ"ש מה"ת, ומשום דמ"מ חזי לאצטרופי, וגם הר"ן בעצמו חזר בו, ע"ש במל"מ, וא"כ אף אי נימא כמש"כ, דחמץ המותר באכילה ליכא בל יראה אף בשיעור שלם, מ"מ שייך בו הך דינא דחצי שיעור, כיון דסוף סוף חזי לאצטרופי.

ג. חצי שיעור: איסור כללי או איסור פרטי – חקירת הצפנת פענח שו"ת סי' רפח. (הסוגרים נכתבו ע"י המו"ל. אם מצליח לפענח צפונותיו של הראגצ'ובר מה טוב. אם לאו לנסות לכל הפחות המשפט המודגש).

[חקירה אי חצי שיעור מאיסור כרת חמור מח"ש דאיסור לאו או כולם שוים דח"ש איסור בפני עצמו הוא ואין חילוק ונפ"מ לענין הקל הקל לגבי חולה]. קבלתי מכתבו ומה מטרידני ואני חולה מוטל במטהל"ע. הגדר שדרש אם יש נפ"מ בין ח"ש של כרת לשאר ח"ש. מהך דשבועות (דף כ"ד) ע"ש ובתוספתא שם מוכח דאין נפ"מ וכן **ביומא דף ע"ד מה דמקשה מהך דכל חלב לרבות ח"ש ושם הוי של כרת וכו'.**

האם חצי שיעור של איסור חמור, חמור יותר מחצי שיעור של איסור קל? אם חצי שיעור אסור בגלל ש'חזי לאיצטרופי' וזה סימן שבכל חלק וחלק יש איסור, מסתבר שחלק מאיסור חמור הוא חמור מחלק מאיסור קל, אם מדובר בהרחקה 'סייג' או גזרה"כ 'כל חלב' ייתכן וכל חצאי השיעורים של האיסורים השונים שקולים הם וכלולים באיסור ששמו 'איסור חצי שיעור'.

ד. הנשבע לא לעבור על איסור תורה מסוים כגול לא לאכול כזית נבילה, שבועתו לא חלה הואיל והוא 'מושבע ועומד מהר סיני' (ראה מכות כב,א). נחלקו ראשונים בשאלה: מה הדין בנשבע לא לאכול/ לעבור על חצי שיעור?

שו"ת הרשב"א חלק א סימן תרטז

עוד אמרת אף על גב דשבועת בטוי חלה על דברי סופרים מכל מקום היאך חלה על חצי שיעור וכבר פסקנו שהוא מן התורה?

תשובה לא ירדתי לסוף דעתך במה שאמרת דאפי" למאי דקימא לן חצי שיעור דאורייתא שבועה חלה עליה. וההפך בגמרא (שבועות פ"ג דף כ"א) גבי ההיא דאכל נבילות טריפות דמוקי' לה ריש לקיש בחצי שיעור ורבי יוחנן בכולל. ולא מוקי לה בחצי שיעור משום דקסבר חצי שיעור דאורייתא ואין שבועה חלה עליה. ושמא הביאך לזה מה שהקשו בגמרא בשלמא לרבי יוחנן לא אמר כריש לקיש דמוקי לה ככולי עלמא. דאלמא אי לאו האי טעמא הוה מוקי לה בחצי שיעור וכריש לקיש. וליתא. דלרבי יוחנן אין שבועה חלה על חצי שיעור ואף על גב דליכא לא קרבן ולא מלקות כדאמרי' פרק בתרא דיומא (דף ע"ד ב') מודה רב בחצי שיעור. ואם איתא דאית בה אפילו איסור דרבנן איך שבועה חלה עליו? ואסיקנא התם כיון דאית לה היתר מדאורייתא מחייב עלה קרבן שבועה דאלמא כל זלית לה היתר מדאורי' מושבע ועומד מהר סיני. והכא חדא מתרי טעמי נקט. אי נמי הא דקאמר בשלמא לרבי יוחנן לאו דוקא רבי יוחנן אלא רבי יוחנן ורב ושמאל דכולהו אוקמוה בכולל ולא בחצי שיעור. אלא נקט רבי יוחנן משום דהוא בר פלוגתיה דריש לקיש ורב ושמאל לאשמועי' דמיירי בחצי שיעור אי דאורייתא אי דרבנן ולפיכך נקט האי טעמא דסליק לכולהו. ועוד נראה לי דהתם הי"ק בשלמא לרבי יוחנן דאפילו דסבירא ליה חצי שיעור דאורייתא מכל מקום טפי עדיף לאוקומיה ככולי עלמא. ודקא קשיא לך הא דתניא פרק שבועות שתיים בתרא (דף כ"ז) יכול נשבע להרע לעצמו ולא הרע יהא פטור? תלמוד לומר להרע או להיטיב. והא חובל בעצמו דאורייתא הוא כדאיתא פרק החובל (דף צ"א ב')? וסבירא לך דנשבע להרע לעצמו היינו שנשבע לחבול לעצמו מדאמר הרע' דאחרים היכי דמיא אכה את פלוני ואפצע את מוחו. לא היא דנשבע להרע

לעצמו היינו נשבע שלא יאכל. ותדע לך מדקבעי הרעה דאחרים היכי דמיא. ומאי דקאמרין כל להרע לעצמו אלא דמשום דלעצמו ליכא אלא נשבע שלא יאכל. על חצי שיעור.

השוה לדברי הרמב"ם בהלכות שבועות ה, ז; תוס' שבועות כג, ב ד"ה דמוקי לה. ייתכן ויש מקום לתלות מחלוקתם בחקירה הנ"ל. אם איסור ח"ש הוא איסור פרטי, כשם שמושבע ועומד על האיסור עצמו הוא הדין לחצי שיעור אך אם איסור ח"ש הוא דין כללי ומחודש ונפרד הואיל ואינו לאו ולא עשה (כלשון תוס' בשבועות הנ"ל) יתכן ולא נאמר לגביו דין 'מושבע ועומד מהר סיני'.

ה. במקומות נוספים ניתן לראות נידון דומה לנ"ל, האם הם איסורים כלליים או פרטיים. נדגים - לפי שעה - אחת מהן: האם איסור לפני עיור ביחס להכשלה באיסורים) הוא לאו כללי או פרטי. האם האיסור להכשיל אחר הוא תת סעיף באיסור עצמו או שמא יש כאן איסור כללי ביחס לכל התורה לפיה אסור להכשיל אחר באיסורים?

ה. 1 ע"י יבמות פד, ב מימרא של רבא ביחס לאיסורי כהונה: 'כל היכא דהוא מוזהר היא מוזהרת וכו'. וכתב הרמב"ן (שם): גמ' הא דאמרין כל היכא דאיהו מוזהר היא נמי מוזהרת וכו', קשה לי תיפוק ליה דהא איכא משום ולפני עור לא תתן מכשול דהוא שוה בכל [ומדוע מחפשת איסור נוסף המוטל על האשה? מ.ב.], ועוד הא דמדמי לה בסמוך ללאו דטומאה, מי דמי התם משום קדושה דכהנים הוא וכהנות לית להו קדושה זו, אבל היכא דאיהו מוזהר, משום לתא דידיה היא מוזהרת, ואמאי לא תהא מדה זו נוהגת בהן, ויש לומר לעולם משום לפני עור לא תתן מכשול איכא, אבל ללקות עליו משום לאו המיוחד בה מהדרינן, והא דמדמי לה ללאו דטומאה משום דבכל עסק דין כהנים אין נשים בכלל לא כהנת ולא ישראליות, ואפי" משום ולפני עור לא תתן מכשול נמי י"ל דגבי איסור השוה בכל כתיב, אבל לאו שאינו שוה בכל הו"א אינו נוהג בהן לא מחמת עצמן ולא מחמת אנשים, ובמסקנא איתרבי להו לכל מילי חוץ מדבר הבא מחמת קדושת עצמן כגון טומאה ולינשא לפסולין.

שים לב לשני תירוצי הרמב"ן ביחס לילפני עיורי. יש שרצו לומר שההבדל היסודי ביניהם הוא שלתירוץ קמא לפנ"ע הוא איסור כללי ולתירוץ בתרא לפנ"ע הוא איסור כללי.
ה. 2. נחלקו ראשונים (סנהדרין עד, ב) האם יש דין ייהרג ואל יעבור ב'אביזריהו' של עבודה זרה. וי"ל שהמחלוקת תלויה בגדר הנ"ל של לפנ"ע.